

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет
Кафедра загальної психології, психодіагностики та психотерапії

ОСТАПУК ОЛЕНА ЮРІЇВНА

**ВПЛИВ МАНІПУЛЯТИВНИХ ДІЙ НА МІЖОСОБИСТІСНЕ
СПІЛКУВАННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

Освітня програма *«Психологія»*
Спеціальність 053 *Психологія*
Галузь знань 05 *Соціальні та поведінкові науки*

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент Ольга АРТЕМОВА

Рівне, 2025

РЕЗІЮМЕ

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню впливу маніпулятивних дій на міжособистісне спілкування юнаків та розробці психокорекційної програми, спрямованої на зниження маніпулятивності. Загальний обсяг складає 64 сторінки, робота містить 10 таблиць, 5 рисунків, список використаних джерел, що налічує 48 найменувань, 5 додатків.

Актуальність теми зумовлена зростанням прихованих форм впливу в молодіжному середовищі, підвищеною емоційною вразливістю юнаків і недостатнім розвитком навичок конструктивної комунікації.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка особливостей маніпулятивного впливу на міжособистісне спілкування молоді та визначення ефективності програми корекції.

Об'єкт дослідження – міжособистісне спілкування юнацького віку, предмет – психологічні механізми, прояви та наслідки маніпулятивних дій у взаємодії старшокласників.

Застосовано комплекс методів: аналіз наукових джерел, психологічні методики (М. Снайдера, Л. Лірі, В. Бойка, Л. Савенкової), бесіда, спостереження, статистична обробка даних та формувальний експеримент.

Експеримент проведено на базі Кульчинського ліцею Турійської селищної ради (20 учнів 11 класу). Констатувальний етап засвідчив середній і високий рівні маніпулятивності, наявність комунікативних бар'єрів, домінування авторитарного, залежного й агресивного стилів взаємодії та низьку толерантність. Після формувального впливу відзначено суттєве зниження маніпулятивних тенденцій, покращення емоційної саморегуляції, підвищення толерантності, зростання дружнього й альтруїстичного стилів.

Ключові слова: маніпуляції, підлітковий вік, міжособистісне спілкування, профілактика і корекція маніпулятивної поведінки.

SUMMARY

The qualification paper is devoted to the study of the impact of manipulative actions on interpersonal communication among adolescents and to the development of a psychocorrectional program aimed at reducing manipulateness. The total volume of the paper is 64 pages; it contains 10 tables, 5 figures, a list of references comprising 48 sources, and 5 appendices.

The relevance of the topic is determined by the increasing prevalence of hidden forms of influence in the youth environment, the heightened emotional vulnerability of adolescents, and the insufficient development of constructive communication skills.

The purpose of the study is the theoretical substantiation and experimental verification of the characteristics of manipulative influence on interpersonal communication among young people, as well as the assessment of the effectiveness of a correction program.

The object of the research is interpersonal communication in adolescence; the subject is the psychological mechanisms, manifestations, and consequences of manipulative actions in the interaction of senior school students.

A комплекс of methods was applied, including the analysis of scientific sources, psychological techniques (M. Snyder, T. Leary, V. Boyko, L. Savenkova), interviews, observation, statistical data processing, and a formative experiment.

The experiment was conducted at Kulchynskyi Lyceum of the Turiysk Settlement Council and involved 20 eleventh-grade students. The ascertaining stage revealed medium and high levels of manipulateness, the presence of communicative barriers, the dominance of authoritarian, dependent, and aggressive interaction styles, and low tolerance. After the formative intervention, a significant decrease in manipulative tendencies was observed, along with improved emotional self-regulation, increased tolerance, and growth of friendly and altruistic interaction styles.

Keywords: manipulation, adolescence, interpersonal communication, prevention and correction of manipulative behavior.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МАНІПУЛЯТИВНИХ ДІЙ НА МІЖОСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	9
1.1. Маніпуляція як психологічна проблема впливу у сучасному суспільстві.....	9
1.2. Психологічні особливості міжособистісного спілкування молоді: структура, функції, стилі, бар'єри.....	14
1.3. Механізми впливу маніпуляцій на комунікацію та наслідки маніпулятивних дій.....	22
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МАНІПУЛЯТИВНИХ ДІЙ НА МІЖОСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	28
2.1. Організація та проведення експериментального дослідження.....	28
2.2. Результати експериментального дослідження та їх інтерпретація	32
Висновки до розділу 2.....	39
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ МАНІПУЛЯТИВНОСТІ ТА РОЗВИТКУ ЗДОРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	41
3.1. Психокорекційна програма зниження маніпулятивності та розвитку здорової комунікації в юнацькому віці та її апробація.....	41
3.2. Аналіз ефективності розробленої психокорекційної програми зниження маніпулятивності та розвитку здорової комунікації в юнацькому віці.....	45
Висновки до розділу 3.....	52
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Міжособистісне спілкування в юнацькому віці є ключовою умовою формування соціальної компетентності, емоційної зрілості та здатності до побудови гармонійних взаємин. На даному етапі розвитку особистості інтенсивно формуються самосвідомість, ідентичність, навички регулювання емоцій, усвідомленість власних потреб і меж, а також способи взаємодії з оточенням. У цей період юнаки активно включаються в різні соціальні контексти – освітні, дружні, романтичні, онлайн-комунікацію – що робить їх особливо чутливими до різноманітних впливів, зокрема маніпулятивних.

Актуальність проблеми дослідження зумовлена зростанням поширеності маніпулятивних дій у молодіжному середовищі та посиленням їхнього впливу у зв'язку з розвитком цифрових технологій, соціальних мереж і комунікаційних платформ. Як підкреслюють Є. Доценко [13], В. Бучко [3], Я. Возняк [4], О. Войтко [5], маніпуляція є прихованим різновидом психологічного впливу, спрямованим на зміну поведінки, рішень та емоцій іншої людини без її усвідомленої згоди. Дослідники наголошують, що маніпуляція порушує суб'єктність, деформує комунікативну взаємодію, знижує рівень довіри та сприяє формуванню неадаптивних соціальних стратегій.

Юнацький вік є особливо вразливим щодо маніпулятивного впливу через незавершеність розвитку саморегуляції, нестачу життєвого досвіду, недостатньо сформовану комунікативну компетентність та високу залежність від групових норм. На те вказують М. Савчин і Л. Василенко [37], О. Скрипченко та Л. Долинська [38], що підкреслюють підвищену чутливість юнаків до соціального схвалення та впливу авторитетних осіб. Н. Волинець [6; 7] і Т. Кирпенко [20] акцентують, що молодь часто не володіє навичками розпізнавання прихованих комунікативних стратегій, що робить її більш уразливою до маніпуляцій.

З огляду на зазначене, проблема впливу маніпулятивних дій на міжособистісне спілкування юнаків має не лише наукове, а й соціально-практичне значення, оскільки торкається питань психологічної безпеки молоді,

формування стійких життєвих стратегій, профілактики конфліктності, емоційної залежності та деструктивних комунікативних патернів. Актуальність теми посилюється також відповідністю сучасним державним освітнім і соціально-психологічним пріоритетам, спрямованим на забезпечення добробуту дітей та молоді, розвиток критичного мислення та культури безпечної комунікації.

Водночас аналіз досліджень свідчить, що попри значну кількість робіт, присвячених окремим аспектам маніпуляції (Є. Доценко, М. Заушнікова, О. Прокоф'єва, Н. Пророк), недостатньо вивченими залишаються питання взаємозв'язку маніпулятивності та особливостей міжособистісної комунікації саме в юнацькому віці. Потребує подальшого опрацювання й проблема психологічної резистентності до маніпуляцій, а також розробка ефективних психокорекційних програм, спрямованих на розвиток здорової взаємодії.

Мета дослідження – виявити особливості впливу маніпулятивних дій на міжособистісне спілкування в юнацькому віці та розробити психокорекційну програму зниження маніпулятивності й розвитку здорової комунікації.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення маніпуляції та міжособистісного спілкування юнаків.
2. Виявити психологічні особливості прояву маніпулятивних дій у юнацькому віці.
3. Емпірично дослідити рівень маніпулятивності та особливості комунікативної поведінки старшокласників.
4. Розробити й апробувати психокорекційну програму зниження маніпулятивності.
5. Оцінити ефективність запропонованої програми.

Об'єкт дослідження – міжособистісне спілкування в юнацькому віці.

Предмет дослідження – вплив маніпулятивних дій на особливості міжособистісної комунікації юнаків.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження й вирішення поставлених завдань застосовувалися: *загальнотеоретичні методи* – аналіз і

синтез психологічної літератури з проблем дослідження; порівняння, систематизація, узагальнення, інтерпретація наявних теоретичних підходів та емпіричних результатів. При проведенні *емпіричного дослідження* використовувалися такі методики: методика діагностики маніпулятивності (опитувальник М. Снайдера), опитувальник «Стилі міжособистісної взаємодії» (Т. Лірі), методика «Комунікативна толерантність» В. Бойка, анкета виявлення комунікативних бар'єрів (адаптована за Л. Савенковою).

Емпірична база дослідження. Емпіричне дослідження проводилося на базі Кульчинського ліцею Турійської селищної ради Ковельського району Волинської області та охопило 20 учнів 11 класу, серед яких 8 хлопців і 12 дівчат.

Теоретичне значення дослідження. Теоретичне значення полягає у поглибленні наукового розуміння природи маніпулятивних дій, уточненні їх механізмів, структурних компонентів і психологічних чинників прояву в юнацькому віці. У роботі систематизовано підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників (Є. Доценко, В. Бучко, Н. Волинець, М. Лісовський, О. Калита, Я. Возняк, Н. Пророк), що дозволяє окреслити цілісну модель впливу маніпуляції на комунікацію молоді. Отримані результати поглиблюють наукові уявлення про вікові аспекти маніпулятивної взаємодії та особливості функціонування психологічних захистів юнаків.

Практичне значення дослідження. Практичне значення полягає в можливості застосування отриманих результатів у діяльності практичних психологів та педагогів. На основі отриманих емпіричних даних розроблено та апробовано психокорекційну програму, спрямовану на: – зниження рівня маніпулятивної поведінки; – формування навичок асертивної комунікації; – розвиток критичного мислення та саморегуляції; – покращення якості міжособистісних стосунків юнаків.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження обговорювалися на засіданні кафедри загальної психології, психодіагностики та психотерапії; публікації в збірнику *Актуальні питання психологічної науки: Альманах студентського наукового товариства*. Вип.18. Рівне: РДГУ, 2024;

Участь у звітній науковій конференції викладачів та здобувачів вищої освіти РДГУ за 2024 рік; участь в III Всеукраїнському науково-практичному онлайн семінарі *«Актуальні питання сучасної української психології та соціальної роботи»* (20.11.2025); участь у Міжнародній науково-практичній конференції *«Травмоване дитинство: психологічні проблеми особистісного та соціального становлення дітей та молоді в умовах війни та поствоєнного періоду»* 27-28 листопада 2025 року.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 56 сторінках. Список використаних джерел нараховує 48 найменувань. Робота містить 10 таблиць та 5 рисунків.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексне теоретичне й емпіричне дослідження впливу маніпулятивних дій на міжособистісне спілкування в юнацькому віці, що дало змогу виконати всі поставлені завдання та досягти мети роботи. Дослідження ґрунтувалося на інтеграції теоретичних підходів вітчизняних та зарубіжних науковців і було реалізовано у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний, що забезпечило системний та всебічний характер наукового пошуку.

На основі аналізу наукових праць Є. Доценко, Н. Волинець, В. Бучко, М. Лісовського, О. Калити, М. Карпенка, Я. Возняка, О. Войтко та інших дослідників встановлено, що маніпуляція є складною формою прихованого психологічного впливу, яка функціонує за рахунок цілеспрямованого використання когнітивних викривлень, емоційної вразливості, потреби у соціальному схваленні та нерівності владних або інформаційних позицій між учасниками комунікації. Виявлено, що маніпулятивний вплив характеризується латентністю намірів, використанням автоматичних реакцій адресата, створенням ілюзії самостійного прийняття рішень і порушенням базових принципів суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Систематизація теоретичних підходів дозволила визначити, що юнацький вік є періодом підвищеної чутливості до маніпулятивних впливів через кілька факторів: інтенсивний розвиток самосвідомості та пошук власної ідентичності, формування системи цінностей і світогляду, нестійкість емоційної регуляції та недостатня сформованість механізмів психологічного захисту, підвищена потреба у приналежності до референтної групи та соціальному схваленні, недостатній життєвий досвід розпізнавання прихованих комунікативних стратегій. Ці вікові особливості створюють специфічний контекст, у якому маніпулятивні дії можуть мати особливо значущий вплив на становлення комунікативної компетентності та формування міжособистісних взаємин.

З'ясовано, що міжособистісне спілкування молоді має багатовимірну структуру, яка охоплює три основні компоненти: когнітивний (процеси

сприймання, інтерпретації та розуміння партнерів), емоційний (переживання, емпатія, емоційна регуляція у взаємодії) та поведінковий (конкретні дії, стилі спілкування, комунікативні стратегії). Функціональні аспекти спілкування включають інформаційну функцію (обмін знаннями та досвідом), інтерактивну (організація спільної діяльності), емоційно-регулятивну (підтримка та регуляція емоційних станів), ідентифікаційну (формування образу «Я» через взаємодію) та прогностичну (розвиток здатності передбачати реакції партнерів). Розвиненість цих функцій визначає рівень соціальної компетентності юнаків.

Виявлено типові стилі міжособистісної взаємодії у юнацькому віці: авторитарний (прагнення до домінування та контролю), залежний (потреба у схваленні та підтримці), агресивний (конфліктність та емоційна різкість), дружній (орієнтація на позитивні контакти), підозрілий (недовіра до мотивів інших), альтруїстичний (готовність допомагати). Встановлено, що найчастіше у юнаків спостерігається амбівалентне поєднання стилів, зокрема високі показники як дружності, так і авторитарності або залежності, що створює внутрішню суперечливість комунікативної поведінки та може сприяти розвитку маніпулятивних стратегій як способу задоволення суперечливих потреб.

Проаналізовано основні комунікативні бар'єри юнацького віку: емоційні (тривожність, страхи, невпевненість у спілкуванні), когнітивні (стереотипи, поспішні узагальнення, помилки атрибуції, полярне мислення), соціальні (страх негативної оцінки, орієнтація на групові норми, конформність) та мовленнєві (труднощі вербалізації емоцій, нечіткість формулювань). Виявлено, що ці бар'єри не лише ускладнюють конструктивну комунікацію, але й підвищують вразливість юнаків до маніпулятивного впливу, оскільки маніпулятор може цілеспрямовано використовувати наявні труднощі спілкування для досягнення власних цілей.

У дослідженні було узагальнено й систематизовано основні механізми маніпулятивного впливу на міжособистісне спілкування юнаків, що діють на емоційному, когнітивному, міжособистісному та поведінковому рівнях психічної організації. Встановлено, що маніпуляції використовують емоційну вразливість старшокласників, їхню схильність до переживання страху втрати

стосунків, почуття провини чи сорому, а також нерозвинені навички емоційної регуляції. Водночас значну роль відіграють когнітивні викривлення, вибіркова інтерпретація інформації, спрощені висновки й залежність від думки авторитетних осіб або більшості. У міжособистісному вимірі маніпуляція проявляється через створення залежності, контроль ресурсів, домінування та груповий тиск, що призводить до порушення рівноправності у взаємодії. Поведінкові механізми, такі як приховане нав'язування рішень, формування стійких моделей підкорення або уникання, підкріплюють маніпулятивний вплив і фіксують його на рівні звичних реакцій.

Одержані висновки переконливо підтверджують, що маніпуляція суттєво впливає на емоційний стан, когнітивне функціонування та якість міжособистісної взаємодії молоді, формуючи неадаптивні патерни спілкування, які можуть закріплюватися та впливати на подальший соціальний розвиток особистості.

Констатувальний етап дослідження, проведений на базі Кульчинського ліцею Турійської селищної ради (вибірка: 20 учнів 11 класу віком 16-17 років), показав наступні результати:

Рівні маніпулятивності: високий рівень виявлено у 30% старшокласників (6 осіб), середній – у 55% (11 осіб), низький – лише у 15% (3 особи). Загальний середній показник маніпулятивності становив $M=11,9$ при $SD=4,6$, що свідчить про суттєву поширеність маніпулятивних тенденцій у досліджуваній групі. Найвищі показники зафіксовано за шкалою «маніпулятивна стратегія поведінки» ($M=3,5$) та «міжособистісний цинізм» ($M=3,2$).

Стили спілкування: домінуючими виявилися дружній ($M=7,6$), авторитарний ($M=7,1$) та залежний ($M=6,9$) стилі, що створює специфічний комунікативний профіль з характерною амбівалентністю – поєднанням прагнення до позитивних контактів із потребою у контролі та схваленні. Підвищені показники агресивного ($M=6,4$) та підозрілого ($M=5,8$) стилів свідчать про наявність деструктивних тенденцій у комунікації частини респондентів.

Комунікативна толерантність: 40% учнів продемонстрували низький рівень толерантності ($M=102,3$), 45% – середній рівень ($M=87,4$), і лише 15% – високий рівень ($M=58,7$). Це вказує на значні труднощі у прийнятті індивідуальності інших, категоричність суджень та нетерпимість до відмінностей.

Комунікативні бар'єри: найпоширенішими виявилися емоційні бар'єри (60% респондентів), що включають тривожність у спілкуванні, страх негативної оцінки, емоційну нестійкість. Когнітивні бар'єри зафіксовано у 50% учнів (стереотипи, поспішні узагальнення, полярне мислення). Соціальні бар'єри характерні для 35% досліджуваних (страх відторгнення групою, конформність). Мовленнєві бар'єри виявлено у 20% учнів.

Кореляційний аналіз підтвердив наявність статистично значущих зв'язків: між маніпулятивністю та низькою толерантністю ($r=0,68$, $p<0,01$), між маніпулятивністю та емоційними бар'єрами ($r=0,54$, $p<0,05$), між авторитарним стилем та маніпулятивністю ($r=0,61$, $p<0,01$), між дружнім стилем та толерантністю ($r=0,57$, $p<0,05$). Ці результати підтверджують системний характер проблеми та взаємообумовленість досліджуваних параметрів.

Отримані результати дозволили визначити пріоритетні напрями психокорекційного впливу: розвиток емоційного інтелекту та навичок емоційної регуляції, формування критичного мислення та подолання когнітивних спотворень, розвиток асертивності як альтернативи маніпулятивним стратегіям, підвищення комунікативної толерантності та здатності до конструктивного вирішення конфліктів.

На основі результатів констатувального етапу та теоретичного аналізу було розроблено комплексну психокорекційну програму зниження маніпулятивності та розвитку здорової комунікації, яка інтегрує когнітивно-поведінковий, емоційно-фокусований підходи, концепцію асертивності та соціально-психологічний тренінг. Програма включала 12 групових занять тривалістю 90 хвилин кожне, організованих у 4 тематичних блоки. Апробація програми продемонструвала її високу ефективність, що підтверджується результатами контрольного етапу:

Зниження маніпулятивності: високий рівень зменшився з 30% до 15% (скорочення на 15 відсоткових пунктів), середній рівень змінився з 55% до 60% (перерозподіл з високого рівня), низький рівень зріс з 15% до 25% (приріст 10%). Загальний середній показник знизився з $M=11,9$ до $M=9,4$, що становить статистично значуще зменшення на 21%.

Трансформація стилів спілкування: дружній стиль посилюється з $M=7,6$ до $M=8,9$ (+17%), альтруїстичний – з $M=6,2$ до $M=7,8$ (+26%). Водночас авторитарний стиль знизився з $M=7,1$ до $M=5,8$ (-18%), агресивний – з $M=6,4$ до $M=5,2$ (-19%), що свідчить про формування більш конструктивних патернів взаємодії.

Підвищення толерантності: низький рівень комунікативної толерантності скоротився з 40% до 15% учнів (-25%), середній рівень зріс з 45% до 60% (+15%), високий рівень збільшився з 15% до 25% (+10%). Загальний показник толерантності покращився майже вдвічі, що є надзвичайно значущим результатом.

Зменшення комунікативних бар'єрів: емоційні бар'єри знизилися з 60% до 35% учнів (-25%), когнітивні – з 50% до 35% (-15%), соціальні – з 35% до 20% (-15%), що свідчить про комплексне покращення якості комунікативної компетентності.

Статистичний аналіз (t-критерій Ст'юдента для залежних вибірок) підтвердив, що всі зміни є статистично значущими на рівні $p<0,01$ або $p<0,05$, що дозволяє стверджувати про реальну, а не випадкову динаміку показників.

Це підтвердило доцільність та ефективність системної психокорекційної роботи у навчальних закладах, спрямованої на профілактику маніпулятивних стратегій та розвиток здорової комунікації серед молоді.

Результати дослідження мають важливе практичне значення для роботи психологічної служби закладів освіти:

- Розроблена психокорекційна програма може використовуватися психологами, соціальними педагогами та класними керівниками для профілактичної та корекційної роботи зі старшокласниками.

- Запропонований комплекс діагностичних методик дозволяє виявляти учнів групи ризику щодо розвитку маніпулятивних стратегій та планувати індивідуалізований супровід.
- Матеріали програми можуть бути адаптовані для різних вікових груп та інтегровані у тренінгові курси з розвитку комунікативної компетентності, емоційного інтелекту, конфліктології.
- Результати дослідження можуть використовуватися у підготовці майбутніх психологів та педагогів у закладах вищої освіти як приклад системного підходу до вивчення та корекції міжособистісних проблем юнацтва.
- Теоретичні положення роботи збагачують наукові уявлення про специфіку маніпулятивних дій у юнацькому віці та розширюють розуміння механізмів психологічного впливу на міжособистісне спілкування.

Таким чином, результати дослідження переконливо підтверджують науково-практичну значущість проблеми впливу маніпулятивних дій на міжособистісне спілкування в юнацькому віці. Комплексний теоретико-емпіричний аналіз дозволив встановити, що маніпулятивність є багатовимірним феноменом, який тісно пов'язаний з особливостями емоційного інтелекту, когнітивного функціонування, стилів спілкування та рівня комунікативної толерантності юнаків.

Розроблена та апробована психокорекційна програма довела свою ефективність у зниженні деструктивних форм впливу, підвищенні рівня усвідомленості власних емоцій та мотивів, покращенні якості міжособистісних взаємодій та зміцненні психологічної стійкості юнаків до маніпулятивного впливу. Програма базується на доказових методах когнітивно-поведінкової терапії, емоційно-фокусованого підходу та соціально-психологічного тренінгу, що забезпечує її науковість та практичну застосовність.

Усі поставлені завдання дослідження виконано повністю, а мета досягнута. Теоретичний аналіз, експериментальна діагностика та апробація психокорекційної програми дозволили комплексно дослідити природу маніпулятивних дій у міжособистісному спілкуванні молоді, встановити їх психологічні механізми та багаторівневі наслідки, а також запропонувати та

емпірично підтвердити ефективні шляхи зниження маніпулятивності й розвитку здорової комунікативної поведінки в юнацькому віці.

Результати дослідження розширюють науково-методичне забезпечення психологічної служби системи освіти та створюють основу для подальших досліджень проблеми психологічної безпеки міжособистісного спілкування сучасної молоді в умовах трансформації соціальних та комунікативних практик.